

2. Про відновлення платоспроможності боржника або визнання його банкрутом: Закон України від 14.05.1992 р. № 2343-ХП.
3. Рябцева Я.Г. Арбітражний керуючий: кваліфікаційні вимоги і етика професійної діяльності / Я.Г. Рябцева // Вісник господарського судочинства. – 2003. – № 4. – С. 205-208.
4. Афанасьев Р.Г. Проблемы правового регулирования банкротства за законодательством Украины: дис канд. юрид. наук: спец. 12.00.04 / Р.Г. Афанасьев. – К, 2001. – 166 с.
5. Поляков Б.М. Арбітражний керуючий – найзалежніша особа процедури банкрутства / Б.М. Поляков // Вісник господарського судочинства. – 2001. – № 3. – С. 87-91.
6. Джуль В.В. Інститут неспроможності: світовий досвід розвитку і особливості становлення в Україні: монографія / В.В. Джуль. – Вид. 2-е, випр. і доп. – К.: Юрид. практика, 2006. – 384 с
7. Федоренко Н.В. Правовой статус и роль некоторых субъектов процедуры банкротства в свете Федерального Закона 2002 года «О несостоятельности (банкротстве)» / Н.В. Федоренко, П.Н. Пархоменко // Вестник Высшего Арбитражного суда Российской Федерации. – 2005. – № 5. – С. 170-180.
8. Правове регулювання банкрутства: підручник / за ред. Л.С. Сміяна. – К.: КНТ, 2009. – С. 78-82.
9. Бакуменко Н. Статус арбитражного управляющего / Н. Бакуменко // Юридическая практика. – 2006. – №27 (445). – С. 12-19.
10. Положение о Комиссии по подготовке предложений Министерства юстиции Украины хозяйственному суду по кандидатурам арбитражных управляющих (распорядителей имущества, управляющих санацией, ликвидаторов) // Утверждено Приказом Министерства юстиции Украины 26.08.2011 № 2039 / 5.
11. Каймакова М.В. Антикризисное управление: [текст лекций] / М.В. Каймакова. – Ульяновск: УЛГТУ, 2009. – 240 с.

УДК 340.112

РОЛЬ НОРМ ПРАВА У ВИЗНАЧЕННІ ПРАВОВОГО РЕЖИМУ РЕЧЕЙ

Гуль В.В., здобувач

*Науково-дослідний інститут приватного права і підприємництва
Національної академії правових наук України*

У статті розглядаються теоретичні конструкції речей як об'єктів цивільних прав в актах законодавства. Автор вказує, що хоча ЦК пішов далі у врегулюванні об'єктів цивільних прав, ніж його попередники, але проігнорував нові умови та чинники врегулювання суспільних відносин і нові речі. Класифікація та правовий режим речей мають ряд недоліків, які потребують їх подолання. Визначені шляхи для поглиблення правового режиму речей.

Ключові слова: речі, об'єкти права, правовий режим, правове регулювання

Гуль В.В. РОЛЬ НОРМ ПРАВА В ОПРЕДЕЛЕНИИ ПРАВОВОГО РЕЖИМА ВЕЩЕЙ / Национальная академия правовых наук Украины, Украина

В статье рассматриваются теоретические конструкции вещей как объектов гражданских прав в актах законодательства. Автор указывает, что хотя ГК Украины пошел дальше в урегулировании объектов гражданских прав, чем его предшественники, но проигнорировал новые условия и факторы урегулирования общественных отношений, а также новые вещи. Классификация и правовой режим вещей имеют ряд недостатков, требующих их преодоления. Определены пути для углубления правового режима вещей.

Ключевые слова: вещи, объекты права, правовой режим, правовое регулирование

Gul V.V. ROLE IN THE DETERMINATION OF LAWS LEGAL REGIME OF THINGS / National academy of legal sciences of Ukraine, Ukraine

The article deals with the theoretical design of things as objects of civil rights acts of legislation. The author points out that although the Civil Code of Ukraine has gone further in addressing the objects of civil rights than his predecessors, but ignored the new conditions and factors of the settlement of public relations, as well as new things. Classification and the legal regime of things have a number of shortcomings that need to overcome them. The ways to deepen the legal status of things.

Key words: things, objects, rights, legal regime, the legal regulation

Проблема врегулювання відносин стосовно речей як об'єктів цивільних прав здавна посідає одне з центральних місць у теорії і практиці цивільно-правового регулювання майнових відносин. Насамперед йдеться про засоби виробництва як визначальний елемент для економічної характеристики суспільства. Це має конститутивне значення для спрямування регулювання майнових правовідносин і зумовлює мету такого регулювання: глобальну - забезпечити суспільний майновий порядок і баланс інтересів різних за майновим станом верств населення; тактичну – задовольнити майнові потреби та інтереси окремих учасників громадянського суспільства. Один із визнаних теоретиків цивільного права Гірке підкреслював, що воля суб'єкта до вступу в правовідносини не є ні безпредметною, ні безцільною, а спрямована на певне ідеальне чи матеріальне благо [1, 257-258]. Це завдання намагаються вирішити економісти, юристи, політики, і воно завжди є і буде актуальним, особливо на перехідних етапах розвитку суспільства та переділу власності.

Завдання законодавця, у такому випадку, – урівноважити інтереси сторін і тим не допустити свавілля і неадекватного незаконного заволодіння майновими ресурсами одними членами суспільства, чи навіть особами, які не відносяться до цього суспільства і не дають йому нічого взамін, та ущемлення майнових прав та інтересів інших членів суспільства. Кожен раз виникає запитання: яким чином, власне, регулювати цивільні правовідносини, щоб не допустити протистояння не тільки між представниками окремих політичних сил, але й власниками та невластниками: 1) визначенням кола суб'єктивних прав і юридичних обов'язків учасників цих відносин; 2) встановленням правового режиму їх об'єкта; 3) чи тим та іншим одночасно; 4) чи шукати взагалі більш ефективні засоби впливу на юридично значиму поведінку суб'єктів цивільного права. Так чи інакше, ці питання повинні бути вирішені.

Тож мета цієї роботи – репрезентувати погляд на приватноправове регулювання відносин щодо речей. Об'єктом дослідження є речі та правовідносини, які складаються з їх приводу, а предметом – чинне законодавство, положення наукової доктрини, правозастосовна практика.

Останнім часом в Україні та інших країнах намагаються вирішити ці проблеми на стратегічному чи тактичному рівні Н.С Кузнецова, Р.А. Майданик, І.А. Спасібо, В.І. Нагнибіда, Є.О. Харитонов та інші.

Спробуємо надати відповіді на ці та інші запитання в подальшому. Але спочатку торкнемось загальної конструкції систематики об'єктів цивільних прав у законодавстві та доктрині цивільного права. На загальному рівні вона змодельована не краще, ніж у римському праві, оскільки не враховує багатьох чинників, зокрема, – форм власності та нових видів речей. Так, не враховані речі, які при їх використанні повністю не піддаються контролю (джерела підвищеної небезпеки). Крім того, законодавець та деякі практики помилково дотримуються застарілих догм, зокрема, що зброя військових зразків, ракетні комплекси тощо не є оборотоздатними. Видається, що цей підхід не відповідає реаліям. Так, для держави та Укрспецекспорту чи, навіть, для ДАПАТ «Завод імені Малишева» зброя є цілком оборотоздатною. Правові режими вогнепальної зброї військових зразків, яка є власністю держави, та правовий режим зброї, що є власністю фізичних осіб, зовсім різні. У зв'язку з цим, цілком справедливим є той факт, що обсяг та зміст правових режимів окремих видів майна безпосередньо залежать від їх конкретних фізичних та юридичних властивостей [2, 197-198].

Зважаючи на об'єктивну необхідність врегулювати товарообіг, цивільне право визнає об'єктом цивільних прав всі речі в їхній статичній і динамічній формі. Без цих об'єктів воно втрачає конструктивний зміст і дисгармоніює із законодавствами інших країн та законодавством країн ЄС.

Економічні базисні відносини мають свої істотні особливості, що не може не враховувати законодавець. На цій основі формуються правові моделі майнових відносин, як правових

відносин, зі своїми «героями» чи навіть «ідолами», своїми цінностями чи навіть «гламуром». Через окремі елементи механізму правового регулювання вони встановлюють певні моделі бачення цих відносин та бажаного для законодавця правового становища їх учасників. Стало очевидним, що надмірна свобода, як данина демократії і відсутність виважених механізмів її стримування, проявили свої негативні наслідки: продаж петард – травмами та порушеннями громадського спокою, піротехніки – її безконтрольним використанням та людськими і матеріальними втратами, ліків – безконтрольністю їх вживання та смертями, пива – пивним алкоголізмом молоді, поступовим споюванням нації. Ці приклади можна продовжувати і надалі.

Частково це пояснюється нерозумінням сутності речей, як об'єктів цивільних прав. У прагненні зрозуміти сутність «об'єктів цивільних прав» галузеві юридичні науки зіштовхуються, в основному, з тими ж проблемами, що стоять і перед загальною теорією права, причому дані цієї останньої науки вільно інтегрується в науку цивільного права і, певною мірою, навпаки. Більш того, як стверджував Г.Ф. Шершеневич, вчення про **юридичне відношення** цілком розроблялося цивілістами, унаслідок чого приватноправове відношення приймається за юридичне відношення взагалі, хоча таке узагальнення не відповідає дійсності [3, 109].

Основна філософська проблема сутності речі полягає у визначенні її тотожності і розбіжностей. Якісний прояв речі розкривається через тотожність речі самій собі. Так, молоко через певний проміжок часу втрачає свої якісні характеристики, а відтак, й економічні (ціна зменшується), а через них – й споживчі, що вже є юридичною характеристикою. Навпаки, твердий сир повинен визріти за певний час і набути відповідних споживчих властивостей. Якщо торговець не враховує цих факторів, то він стикається із втратами товару та клієнтури. Покупець схильний придбавати товари у тих, у кого товар кращий за споживчими властивостями та у кого гнучка цінова політика. Інший прояв сутності речі – тотожність іншим речам. Більше того, з розвитком концепції індивідуалізації з'явилися речі, які індивідуалізують особу, навіть якщо вони «маскуються» під корпоративні структури. За майном корпорацій стоять певні власники, як мажоритарні акціонери. Міноритарні акціонери, фактично, усунуті від управління активами та навіть від отримання дивідендів.

Як ми вважаємо, є й функціональний аспект філософського трактування речі, а саме – відповідність речі певним вимогам. Тому законодавство визначає речі, як об'єкти цивільного права, на загальному рівні, що проявилось у встановленні загальних вимог до речей взагалі, та спеціальному – з деталізацією вимог до певної речі на рівні встановлення відповідних її стандартів чи інших вимог. Так, відповідно до ст.1 Закону України „Про охорону культурної спадщини” [4] поняття „культурна спадщина» визначене на загальному рівні, а на спеціальному рівні – уточнене.

Об'єктом культурної спадщини визнане визначне місце, споруда (витвір), комплекс, ансамбль, їхні частини, пов'язані з ними рухомі предмети, а також території чи водні об'єкти, інші природні, природно-антропогенні або створені людиною об'єкти, незалежно від стану, що донесли до нашого часу цінність з археологічного, естетичного, етнологічного, історичного, архітектурного, мистецького, наукового чи художнього погляду і зберегли свою автентичність. Таких прикладів можна навести безліч. Достатньо лише глянути на легальне визначення термінів у більшості законів та підзаконних нормативних актів.

Вимоги до речей визначаються через їх фізичні властивості (державні та інші стандарти, умови, зразки, сертифікаційні вимоги) або через встановлення певних вимог легальності їх перебування у володінні учасника певних правовідносин. Якщо суб'єкт цим вимогам відповідає, то володіння є правомірним, якщо ж ні – неправомірним. При нечіткості чи невизначеності правового режиму він встановлюється за допомогою різного роду експертиз (наприклад, чи відноситься даний ніж до холодної зброї, чи перебував даний предмет у конкретного суб'єкта тощо).

У доктрині права проявився двоякий підхід до об'єктів цивільного права: матеріальний й ідеальний. Вони відображають доктринальний підхід до проблеми об'єкта права взагалі. Нерідко під об'єктом розуміють ті суспільні відносини які піддаються регулюютивному впливу норм цивільного права, або, як ще говорять, це – об'єкт права в об'єктивному розумінні [5, 85-86]. Норми права впливають на формування відносин, і це має практичний характер. У

теорії права подібні відносини, як відзначено вище, розглядаються не як об'єкт права, а як предмет правового регулювання.

Досі точиться дискусія стосовно матеріального та ідеального об'єкта цивільних прав. Речі, як об'єкти прав, змодельовані у своєму режимі для того, щоб визначити специфіку правовідносин і, зокрема, можливі їх види, можливих суб'єктів, необхідні чи бажані дії щодо цих об'єктів, наслідки прав на них, реакцію суспільства та держави тощо. Йдеться про те, що через встановлення правового режиму речі визначається усереднена бажана поведінка певних суб'єктів, що змодельована законодавцем у диспозиції норми права.

Ми солідаризуємося з Н.С. Кузнєцовою щодо необхідності вдосконалення механізму правового регулювання цивільних правовідносин, зокрема, – речових. Відносини розвиваються і «...ставлять на порядок денний нові проблеми правового характеру» [6, 45]. Це повною мірою стосується й механізму правового регулювання відносин щодо речей, який охоплює майнові відносини, як предмет регулювання та метод такого регулювання (генетичний код цивільного права), підстави виникнення цих правовідносин, правове становище їх учасників, правовий режим речей, строки та простір існування прав.

Вимоги до об'єкта права детермінують поведінку суб'єкта, примушують вчиняти дії відповідно до його правового режиму. Так, відповідно до ст.182 ЦК України, право власності та інші речові права на нерухомі речі, обмеження цих прав, їх виникнення, перехід і припинення підлягають державній реєстрації, і тільки з моменту вчинення такої дії на них набувається право. Відповідно до ч.2 ст.186 ЦК України, приналежність слідує за головною річчю, якщо інше не встановлене договором або законом. Тут вже йдеться про певну правову презумпцію.

Категорія «об'єкт цивільних правовідносин» розглядається найчастіше, як елемент цивільних правовідносин взагалі. У юридичній літературі, як ми вже зазначали, переважає точка зору, що безоб'єктних правовідносин не існує [7, 167]. Щоб з'ясувати природу того чи іншого явища, слід визначити його сутнісні ознаки. Це стосується й речей, як об'єктів цивільних прав. Як відзначає Р.Б. Шишка, об'єкти цивільного права характеризуються такими основними рисами: формалізовані цивільним законодавством, як такі, що визначені в конструкції глав 13-15 ЦК України та спеціальних актах законодавства; встановлені їх найважливіші ознаки; встановлені правові наслідки володіння такими об'єктами цивільних прав; визначені гарантії для учасників правовідносин, які мають права чи охоронюваний законом інтерес щодо цих об'єктів; визначені форми та способи захисту суб'єктивних прав; встановлені певні обмеження на окремі об'єкти цивільних прав [8, 172].

Видається доцільним ці ознаки екстраполювати й на речі, як прояв категорії «об'єкти цивільного права». Таким чином, речами, як об'єктами цивільних прав, є формалізовані чинним законодавством матеріальні блага, стосовно яких суб'єкти вступають у правовідносини і наділені відповідними суб'єктивними правами та юридичними обов'язками. Водночас, об'єктами прав можуть бути й інші об'єкти, якщо це не порушує прав та охоронюваних законом інтересів інших осіб, а інтерес до них не є наслідком психічного захворювання, у тому числі, й «фетишизму».

У чинному ЦК України речам та правовому режиму деяких з них присвячено окрему главу. Виділення в главі 12 ЦК України об'єктів цивільних прав повинно було б усунути суперечності. Проте, на наш погляд, цього не сталося і, зокрема, незавершене будівництво визнається нерухомістю. Виникає, зокрема, й низка інших проблем аксіологічного плану, в яких ми спробуємо розібратись в подальшому.

Згідно зі ст.177 ЦК України, до об'єктів цивільних прав відносяться речі, у тому числі гроші та цінні папери, інше майно, майнові права, результати робіт, послуги, результати інтелектуальної, творчої діяльності, інформація, а також інші матеріальні й нематеріальні блага. Тим законодавець пішов не шляхом абстрагування і вичленення суттєвих ознак об'єктів цивільних прав, а більш легким шляхом – через перелік цих об'єктів, що спричиняє ряд складнощів. Аналіз наведеної статті показує, що законодавець включив у неї лише основні об'єкти цивільних прав і ті, які є частиною більш широкої правової категорії. Так, цінні папери, майно, матеріальні бала є різновидами речей. Достатньо вчитатися у зміст статей 170 та 190 ЦК і проаналізувати поняття інших об'єктів, які мають матеріальну форму (результати робіт, носії об'єктів права інтелектуальної власності), щоб у тому пересвідчитися. Отже, критика ст.177 ЦК

України – небезпідставна і справедлива. Наразі людство готується до цифрових технологій і цифрової ідентифікації, де потрібні чіткі правові категорії, які засновані на чітких підходах і не допускають надання одного і того же рангу загальному та його частині.

Об'єктом цивільних прав „...може бути лише те, що має здатність бути об'єктом цивільного обороту” [9, 143]. Але така теза вірна лише частково. Об'єктом цивільних прав є і те, що не має і не може включатися в оборот. Йдеться про те, що не може бути об'єктом цивільного обороту взагалі; може передаватися і набуватися, але не захищається в разі порушення прав; визнається об'єктом прав і ці права захищаються у встановленому законом порядку.

Слід також враховувати ту обставину, що об'єкти цивільних прав, окрім загального правового режиму, можуть мати й спеціальний правовий режим. Основу цивільного законодавства становить Конституція України. Уже в ній визначено правове становище певних об'єктів права: життя та здоров'я людини, честь і гідність, недоторканність і безпека (ст.3), як основні категорії права, що мають першорядне значення. Крім того, на іншому стабілізаційному чи спеціальному рівні визначено правовий режим найбільш важливих речей: землі, її надр, атмосферного повітря, водних та природних ресурсів, що знаходяться в межах території України, природних ресурсів її континентального шельфу, виключної (морської) економічної зони (ст.13), державних символів України (ст.20), житло (ст.30), листи та телеграми, інша кореспонденція (ст.31), об'єктів права державної та комунальної власності (ч.3 ст.41), об'єктів приватної власності (ч.4 ст.41), носіїв результатів інтелектуальної діяльності (ч.2 ст.54).

Отже, законодавством визначено загальний правовий режим речей взагалі та окремих із них зокрема, коло прав на них і обов'язків. Перший режим ми можемо назвати конституційним режимом речей. Він є найбільш стабільним для встановлення правового режиму інших речей і не може свавільно змінюватися, зважаючи на порядок внесення змін та доповнень в Конституцію України. При тому, мова йде про найбільш важливі речі, які стабілізують правове становище суб'єктів права. Другий режим є змінним чи динамічним.

Зазначене може бути використане для подальшої розробки загального та спеціального правового режиму речей, як об'єктів цивільних прав, а також для вдосконалення актів цивільного законодавства, приведення спеціальних актів у відповідність до положень ЦК України.

ЛІТЕРАТУРА

1. Gierke O. Deutsches Privatrecht. Erster Band. Allgemeiner Teil und Personenrecht / O. Gierke. – Leipzig: Verlag von Duncker & Humblot, 1885.
2. Жилинкова И.В. Правовой режим имущества членов семьи / И.В. Жилинкова. – Х.: Ксилон, 2000. – 376 с.
3. Шершеневич Г.Ф. Учебник русского гражданского права (по изд-ю 1907 г.) / Г.Ф. Шершеневич. – М: СПАРК. – 1995. – 556 с.
4. Про охорону культурної спадщини: Закон України // Урядовий кур'єр. – 2005. – № 14.
5. Жариков Ю.Г., Масевич М.Г. Недвижимое имущество: правовое регулирование: научно-практическое пособие / Ю.Г. Жариков, М.Г. Масевич. – М.: Изд-во БЕК, 1997. – 252 с.
6. Кузнецова Н.С. Вдосконалення механізму правового регулювання цивільних відносин в Україні / Н.С. Кузнецова // Матеріали наук.-практ. конф., присвяченій пам'яті В.П. Маслова «Актуальні проблеми цивільного, житлового та сімейного права». – Харків, 2011. – С. 45-47.
7. Гражданское право России. Часть первая: Учебник / Под ред. З.И. Цыбуленко. – М.: Юристь, 1998. – 459 с.
8. Цивільне право України: У двох частинах. Частина 1. Підручник / За заг. ред. д-ра юрид. наук, проф. Р.Б. Шишки та канд. юрид. наук, доц. Кройтора В.А. – Х.: Вид-во Харківського нац. ун-ту внутр. справ, 2008. – 516 с.
9. Кодифікація приватного (цивільного) права України / За ред. проф. А. Довгерта. – К.: Український центр правничих студій, 2000. – 336 с.